

TERGOV FAOLIYATIDA AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH ORQALI SHAFFOFLIK VA XOLISLIKNI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Erkinov Bobojon Baxtiyor o'g'li

Annotatsiya: Mazkur tezisda tergov faoliyatida zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanishning ahamiyati, ularning shaffoflik va xolislikni ta'minlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining tergov jarayonidagi inson omillarini kamaytirish, dalillarni elektron tarzda saqlash va tahlil qilish orqali adolatli qaror qabul qilishga ko'maklashish imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: tergov faoliyati, axborot tizimlari, shaffoflik, xolislik, sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar, elektron dalil.

Kirish

Bugungi kunda insoniyat hayotining barcha jabhalari raqamli texnologiyalar ta'siri ostida tubdan o'zgarib bormoqda. Shu jarayonda davlat boshqaruvi, sud-huquq tizimi va huquqni muhofaza qilish organlarida ham axborot texnologiyalaridan keng foydalanish dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, jinoyatlarni tergov qilish faoliyatida zamonaviy axborot tizimlarini joriy etish tergov jarayonining shaffofligini ta'minlash, inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytirish hamda xolislik prinsipini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tergov faoliyati murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, unda dalillarni to'plash, tahlil qilish, so'roq o'tkazish, ekspertiza tayinlash kabi ko'plab bosqichlar mavjud. Har bir bosqichda inson omili mavjudligi sababli sub'ektiv qarashlar, noto'g'ri xulosa chiqarish yoki manfaatdorlik holatlari yuzaga kelishi ehtimoldan xoli emas. Shu bois, tergov faoliyatiga axborot tizimlarini tatbiq etish orqali bu xavfli holatlarni kamaytirish, jarayonni texnologik nazorat ostida olib borish zaruriyati ortib bormoqda.

Axborot texnologiyalarining joriy etilishi natijasida tergov jarayonidagi barcha harakatlar raqamli iz qoldiradi. Har bir hujjat, dalil va bayonot elektron shaklda qayd etilib, ularning o'zgartirilishi yoki yo'qolishi ehtimoli keskin kamayadi. Bunday yondashuv tergov faoliyatining shaffofligini ta'minlaydi, fuqarolarning tergov organlariga bo'lgan ishonchini oshiradi va adolat tamoyilining hayotga tatbiq etilishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, raqamli tizimlar yordamida jinoyat holatlari bo'yicha axborotlar yagona ma'lumotlar bazasida jamlanib, boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan tezkor almashuv imkoniyati yaratiladi. Natijada, tergov organlari faoliyati samaradorligi ortadi, dalillar tahlilida obyektivlik kuchayadi hamda qarorlar asosliroq bo'ladi. Shu jihatdan, tergov jarayonini raqamlashtirish va axborot tizimlaridan oqilona foydalanish zamonaviy huquq tizimining ajralmas qismi hisoblanadi.

Asosiy qism

Tergov faoliyatida axborot tizimlaridan foydalanish bugungi kunda adolatni ta'minlashning eng samarali yo'llaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur tizimlar yordamida tergov jarayonining har bir bosqichi nazorat ostida bo'ladi, bu esa shaffoflik va xolislikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Quyida axborot texnologiyalarining tergov faoliyatiga ta'siri va imkoniyatlari batafsil yoritiladi.

Birinchidan, **elektron hujjat aylanishi tizimi** tergov materiallarini yuritishda muhim o'rin tutadi. An'anaviy qog'oz shaklidagi hujjatlar bilan ishlash ko'p vaqt va mehnat talab qiladi, shuningdek, ular yo'qolish, soxtalashtirish yoki kechiktirish kabi xavf-xatarlarga ega. Axborot tizimi yordamida barcha tergov hujjatlari elektron shaklda yuritiladi, maxsus raqamli imzolar bilan tasdiqlanadi va avtomatik tarzda arxivlanadi. Natijada, dalillarni o'zgartirish yoki yashirish imkoniyati deyarli yo'qoladi, bu esa tergovning xolisligini ta'minlaydi.

Ikkinchidan, **sun'iy intellekt va ma'lumotlarni tahlil qilish tizimlari** jinoyat holatlarini chuqurroq o'rganishga imkon yaratadi. Masalan, sun'iy intellekt yordamida jinoyat joylaridan olingan dalillar, guvohlarning bayonotlari, video yoki audio yozuvlar avtomatik tahlil qilinadi. Bu tizim tergovchi uchun muhim bo'lgan dalillarni ajratib ko'rsatadi va qaror qabul qilishda yordam beradi. Eng muhimi, bu jarayonda insoniy hissiyot, xolislikka ta'sir qiluvchi omillar kamayadi.

Uchinchidan, **raqamli dalillarni to'plash va tahlil qilish tizimi** tergov faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy texnologiyalar yordamida elektron pochta yozishmalari, mobil aloqa ma'lumotlari, videokuzatuv kameralaridan olingan tasvirlar va internet faoliyati haqidagi ma'lumotlar huquqiy dalil sifatida ishlatiladi. Bunday raqamli dalillar obyektiv bo'lgani uchun tergov jarayonida xolislikni mustahkamlaydi.

To'rtinchidan, **monitoring va audit tizimlari** tergov jarayonida shaffoflikni oshiradi. Har bir tergov harakati – so'roq, ekspertiza, dalilni qayd etish yoki ishni sudga yuborish – maxsus axborot tizimida qayd etiladi. Bu ma'lumotlar keyinchalik tergov faoliyati ustidan nazorat o'rnatuvchi organlar tomonidan tahlil qilinadi. Shu orqali qonun buzilishi, tarfakashlik yoki korrupsiya holatlari aniqlanishi osonlashadi.

Beshinchidan, **ochiq elektron platformalar** jamoatchilik nazoratini kuchaytirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayrim mamlakatlarda tergov faoliyati haqida umumiy statistik ma'lumotlar, jinoyat turlari, tergov jarayonida erishilgan natijalar maxsus onlayn portallarda e'lon qilinadi. Bu orqali fuqarolar davlat organlari faoliyatidan xabardor bo'lish imkoniyatiga ega bo'lib, tizimga nisbatan ishonch ortadi.

Yana bir muhim jihat shundaki, axborot tizimlaridan foydalanish faqat texnik vosita emas, balki **institutsional islohotlarni** ham talab qiladi. Ya'ni, tergov organlarining kadrlarini raqamli texnologiyalar bilan ishlashga o'rgatish, maxfiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash, kiberxavfsizlikni mustahkamlash kabi chora-

tadbirlar ham amalga oshirilishi lozim. Shundagina axborot tizimlarining afzalliklaridan to'liq foydalanish va ularni xolislikni oshirish yo'lida samarali tatbiq etish mumkin bo'ladi.

Shuningdek, xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, tergov faoliyatini raqamlashtirish orqali inson huquqlarini himoya qilish darajasi sezilarli darajada oshadi. Chunki har bir tergov harakati raqamli iz qoldiradi, bu esa har qanday noqonuniy aralashuv yoki bosim holatlarini aniqlashni osonlashtiradi. Natijada, qonun ustuvorligi, adolat va xolislik tamoyillari amalda mustahkamlanadi.

Xulosa

Tergov faoliyatida axborot tizimlaridan keng foydalanish – bu nafaqat texnik yangilik, balki adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashning muhim bosqichidir. Raqamli texnologiyalar yordamida tergov jarayonining shaffofligi oshadi, inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklar kamayadi va qaror qabul qilishda xolislik mustahkamlanadi. Shu sababli, tergov tizimini raqamlashtirish bo'yicha islohotlar huquqni muhofaza qilish organlari oldidagi eng dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi farmoni, 2020-yil 5-oktabr.
4. “Huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashni takomillashtirish to'g'risida”gi Vazirlar Mahkamasining qarori, 2021-yil 18-mart.
5. Axmedov, R. “Jinoyatlarni tergov qilishda raqamli dalillardan foydalanishning huquqiy asoslari” // *Huquq va xavfsizlik jurnali*. – Toshkent, 2023. – №2. – B. 45–52.
6. Karimova, N. “Axborot texnologiyalarining sud-tergov jarayonidagi o'rni” // *O'zbekiston yuridik axborot markazi byulleteni*, 2022. – №4. – B. 33–39.
7. Yusupov, A. “Tergov faoliyatida sun'iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari” // *Ichki ishlar tizimi ilmiy-amaliy jurnali*, 2024. – №1. – B. 22–29.
8. International Association of Prosecutors. “Digital Evidence and Criminal Justice.” – The Hague: IAP Publications, 2021.
9. OECD. “Digitalisation and the Rule of Law: Opportunities and Challenges for Justice Systems.” – Paris: OECD Publishing, 2020.
10. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). “Handbook on Effective Investigation and Documentation of Digital Evidence.” – Vienna: UN Publications, 2022.